

פרק ראשון

מבוא לתורה ומדינה**א. פתיחה**

לאחר אלפיים שנות גלות, זכה העם היהודי מחדש לריבונות בארץ ישראל. תקופת הגלות הארוכה השכיחה מעמנו את תורת המדינה וכעת נדרשים אנו לחדש אותה. למשימה חשובה זו נרתמו גדולי התורה מאז תחילת שיבת ציון בדורנו. ביחידה זו נלמד כמה מיסודות תורת המדינה. היחידה מהווה מבוא ללימוד מעמיק ומקיף בתחום חשוב זה, שעדיין הולך ומתפתח.

ב. חשיבותה התורנית של מדינה יהודית

הקמת מדינת ישראל היטיבה מאד עם העם היהודי בכל המובנים. מדינת ישראל מהווה מקלט ליהודים מכל העולם הנאלצים לברוח מאימת האנטישמיות. היא המקום היחיד בעולם בו האוכלוסייה היהודית גדלה, והסיכון לנישואי תערובת והתבוללות קטן. במדינת ישראל ישנם תנאים שאפשרו התרחבות חסרת תקדים של לומדי תורה, ויישום מצוות והלכות שלא יכולנו לקיים בשנות הגלות, כגון, מצוות התלויות בארץ. מאז הקמת המדינה אנו נמצאים במצבי מלחמה מול מדינות אויב וביתר שאת מול ארגוני טרור, אך במקביל המדינה מתפתחת, ורבים הם ההישגים בכל התחומים: מדע, טכנולוגיה, תעשייה, חקלאות, ועוד.

מה חשיבותה של מדינת ישראל מבחינה הלכתית? אילו מצוות מוטלות על עם ישראל כשיש לו מדינה?

כדי להשיב על שאלות אלה עלינו ללמוד את דיני המלך, בעיקר, בגמרא וברמב"ם, כיוון שדינים אלה עוסקים במצב בו יש לעם ישראל ריבונות, כלומר, מצב בו עם ישראל אינו משועבד לעמים אחרים, אלא הוא עצמאי.

למדו את דברי הרמב"ם על הסמכות הצבאית של המלך, והשיבו על השאלות העוקבות.

אין המלך נלחם תחלה אלא מלחמת מצוה. ואי זו היא מלחמת מצוה? ... ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם.

מלחמת מצוה אינו צריך ליטול בה רשות בית דין, אלא יוצא מעצמו בכל עת, וכופה העם לצאת (=למלחמה).

רמב"ם, הלכות מלכים, פרק ה, הלכות א-ב

- 1) כתבו בלשונכם את פירוש המילים: "עזרת ישראל מיד צר שבא עליהם".
- 2) הרמב"ם כתב: "וכופה את העם לצאת". האם כאשר אין מלך, או גורם אחר שיש לו סמכות של מלך, ניתן לקיים מצווה זו? במילים אחרות, האם ניתן לנהל מלחמת הגנה כשאין גורם שיכול לתת פקודה מחייבת לצאת ולהילחם? הסבירו.

במקום אחר הרמב"ם מפרט את המשימות השונות המוטלות על מלך ישראל, קראו את דברי הרמב"ם והשיבו על השאלות.

ותהיה מגמתו ומחשבתו (= של מלך ישראל) להרים דת האמת (= היהדות), ולמלאות העולם צדק, ולשבור זרוע הרשעים, ולהלחם מלחמות ה'. שאין ממליכין מלך תחלה אלא לעשות משפט ומלחמות, שנאמר: "ושפטנו מלכנו, ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו" (שמואל א, ח, כ).

רמב"ם, הלכות מלכים, פרק ד, הלכה י

- 3 הרמב"ם מונה ארבע משימות המוטלות על המלך: (1) לחזק את דת האמת, (2) למלאות העולם צדק, (3) לשבור זרוע הרשעים, (4) להלחם מלחמות ה'. לפניכם מספר דוגמאות מזמננו לנושאים שעליהם מופקדות רשויות המדינה, התאימו כל אחת מהן לאחת מחובות המלך שציין הרמב"ם.
- להיאבק בעבריינות ובפשיעה המאורגנת
 - למוטט את ארגוני הטרור, ולנצח את אויבי ישראל
 - תמיכה כלכלית בלומדי התורה

הרמב"ן (ספרד, תקופת הראשונים) הגדיר מטרה נוספת כמלחמת מצווה. עיינו בדבריו והשיבו על השאלות.

מצוה רביעית שנצטוינו לרשת הארץ אשר נתן האל יתברך ויתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב. ולא נעזבה ביד זולתינו מן האומות (= בידי עמים אחרים) או לשממה... וזו היא שהחכמים קורין אותה (משנה סוטה ח, ו) מלחמת מצווה.

השגות הרמב"ן על ספר המצוות לרמב"ם, שכחת העשין, מצות עשה ד

- 4 "ולא נעזבה ביד זולתינו מן האומות, או לשממה". הסבירו בלשונכם את שני המרכיבים של המצווה?
- 5 "ולא נעזבה ביד זולתינו מן האומות" – מדוע ניתן לקיים מצווה זו רק כשיש מדינה?
- מדברי הרמב"ם והרמב"ן למדנו שהקמת מדינת ישראל בארץ ישראל מאפשרת לקיים מצוות המוטלות על הציבור, ואשר לא ניתן לקיים אותן ללא ריבונות יהודי ושלטון יהודי עצמאי.

ג. אין הלכות הקובעות את המדיניות הציבורית על פי התורה

במסגרת יחידת הלימוד על תורה ומדינה נלמד סוגיות תורניות שונות הנוגעות לחיי המדינה. אולם, כפי שנראה בהמשך היחידה אין כמעט הלכות המורות כיצד יש לעצב את המדיניות הביטחונית או הכלכלית של המדינה.

הרב חיים דוד הלוי (רבה של תל אביב בשנים תשל"ג-תשנ"ח), השיב לשאלה מדוע אין הלכות כאלה. למדו את דבריו והשיבו על השאלה.

בשום פנים אין למצוא בתורה משטר מדיני או כלכלי ברור... לדעתי, זו כוחה וגדולתה של תורה שאין בה משטר ברור ומוגדר, לא מדיני ולא כלכלי, ושתי סיבות לדבר: א. לפי מהותם של שטחי חיים אלה, ניתנים הם לשינוי מתקופה לתקופה, ותורת ה' תורת נצח היא, ונמנעה במתכוון מלקבוע תחומים ברורים ומוגדרים. ב. לא רצתה תורה לכופף את העם לנהוג בחייו החילוניים (= בענייני החולין) על פי משטר מסוים, והשאירה את הבחירה לרצונו החופשי בשטחים אלה.

הרב הלוי, שו"ת עשה לך רב ג, סימן נו

6 הסבירו בלשונכם את שתי הסיבות מדוע אין הוראות ברורות בתורה בנוגע למדיניות הכלכלית של המדינה ולאופי המשטר.

ד. ספר התורה של המלך

אם אין הלכה מחייבת בעניין המדיניות הציבורית, כיצד אמור מלך ישראל להחליט באיזו מדיניות לבחור? כדי להשיב לשאלה זו יש ללמוד על מצווה נוספת שמלך ישראל חייב בה. למדו אותה והשיבו על השאלה.

והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים הלויים. והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' אלהיו לשמר את כל דברי התורה הזאת ואת החקים האלה לעשתם. לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל.

דברים, יז, יח-כ

7 מה אמור לעשות מלך ישראל עם ספר התורה?
8 על פי הפסוקים, מה אמורה להיות ההשפעה של ספר התורה על התנהגותו והתנהלותו של מלך ישראל? (יש לציין שתי השפעות)

במשנה נאמר באילו מצבים ספר התורה היה עם המלך:

וכותב לו ספר תורה לשמו. יוצא למלחמה – מוציאה עמו. נכנס (=כשהוא חוזר מהמלחמה) – מכניסה עמו. יושב בדין – היא עמו. מיסב – היא כנגדו. שנאמר "והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו".

משנה סנהדרין, פרק ב, משנה ד

הרב מנחם המאירי (צרפת, תקופת הראשונים) הסביר את משמעות המילים במשנה: "יושב בדין". קראו את דבריו והשיבו על השאלה.

יושב בדין והיא עמו – רצה לומר, בדינין שהוא דן מעצמו בטכסיסי המלכות.
המאירי, בית הבחירה, סנהדרין כא ע"ב

9 לפי המאירי אין מדובר על ישיבה בבית דין, אלא על משהו אחר. הסבירו בלשונכם את דבריו: "דינין שהוא דן מעצמו בטכסיסי המלכות".

הר"ן, רבנו ניסים מגירונדי (ספרד, תקופת הראשונים) הסביר מדוע ציוותה התורה על המלך לכתוב ספר תורה.

ולפי שכן המלך גדול, איננו משועבד למשפטי התורה כמו השופט. ואם לא יהיה שלם ביראת אלהיו, יבוא להפריז על המידות יותר במה שיתחייב לתיקון הכלל, צוהו שיהיה ספר תורה עמו תמיד. (=כדי ש) אם יבטל שום מצוה לצורך תיקון זמנו (=לצורך השעה), לא תהיה כונתו לעבור על דברי תורה כלל, ולא לפרוק מעליו עול יראת שמים בשום צד. אבל תהיה כונתו לשמור את כל דברי התורה הזאת, ואת החוקים האלה לעשותם. שבכל מה שיוסיף או יגרע, יכוון כדי שחוקי התורה, יהיו יותר נשמרים.

דרשות הר"ן, הדרוש האחד עשר

הר"ן כתב שלמלך יש סמכויות נרחבות. למשל, הוא יכול להחליט על פתיחת מלחמה, לחוקק חוקים, לגבות מיסים ולהעניש פושעים. הענקת סמכויות רבות כל כך לאדם אחד טומנת בחובה סיכון שהמלך ישתמש בכוח שלו באופן בלתי ראוי, ואולי אפילו באופן המנוגד לתורה. כדי למנוע זאת, חייבה התורה את המלך לכתוב לעצמו ספר תורה מיוחד וללמוד בו בכל עת. מתוך כוונה שהמלך ילמד מהתורה כיצד עליו להשתמש בסמכויות שלו. עיינו בדוגמה הבאה שהביא הר"ן, והשיבו על השאלות.

כאשר נאמר על דרך משל (=לדוגמה): כשיהיה (=המלך) הורג (=מעניש) רוצח נפש... יכוין בעשותו זה, כדי שמצות "לא תרצח" תתקיים יותר.

דרשות הר"ן, הדרוש האחד עשר

10 איזו מצווה מהתורה מזכיר הר"ן?

11 מה אמור המלך ללמוד ממצווה זו בנוגע לסמכות שלו להעניש פושעים?

12 כתבו דוגמה לחוק בן זמננו שבו המדינה מממשת מצווה מהתורה.

הר"ן הסביר שלימוד מעמיק בספר התורה אמור להיות מקור ההשראה של המלך, והמלך אמור לפעול ברוח התורה וכך לעצב את המדיניות שלו. כלומר, למרות שאין הלכות מפורשות כיצד להנהיג מדיניות כלכלית וביטחונית, יש בתורה מצוות שמנהן אפשר להסיק מהו רצון ה' בסוגיות אלה. אמנם, כאשר המלך יידרש להחליט מה לעשות, הוא יהיה חייב לשקול שיקולים רבים נוספים: כגון, מה אפשרי, ומה לא ניתן לעשות, ומהי הדרך היעילה ביותר להשיג את המטרה.

למדו את דברי הרב שאול ישראלי (ראש ישיבת מרכז הרב, ודיין בבית הדין הרבני הגדול בשנים תשכ"ה-תש"ם) והשיבו על השאלה.

בשאלות הנהגה ועניני מדינה יש מקום גדול לדעת תורה ולשיקול דעת נכון... לא שייך בזה פסק הלכה מוחלט... כשם שהוא קיים במקצועות אחרים של ההלכה.
...ראוי שכל עסקן יקשור קשרים אישיים עם אישיות דגולה בתורה, שיש לו אמון בה, שיסיח עמו מזמן לזמן, שיבהיר לו מפעם לפעם את המתרחש בעולם המדיני והחברתי, ויחד האחד מתוך הכרת החיים והתנאים, והשני מתוך עמקות תורנית, יגבשו עמדה בשאלות העומדות על הפרק.

הרב ישראלי, הרבנות והמדינה, עמ' 210-211

13 האם לדעת הרב ישראלי תפקיד הרב לפסוק למנהיגי המדינה הלכה בנוגע לשאלות של מדיניות?

14 מה תפקידו של הרב על פי הרב ישראלי?

למדו את דברי הרב שלמה גורן (הרב הצבאי הראשי בשנים תש"ח-תשל"א, והרב הראשי לישראל בשנים תשל"ג-תשמ"ג), בנוגע לחזון המדינה היהודית, והשיבו על השאלות.

הבסיס המשפטי, המוסרי והתרבותי של המדינה, יהיה מושתת על חוקי התורה וחזון הנביאים... משימותיה הם ביצוע חזון אחרית הימים של נביאי ישראל...
קיומה של התורה בצורה ממלכתית בחיי העם, אם כי היא מוטלת גם על הפרט, הרי עיקר יעודה לאחרית הימים חייב להתבטא בחיי המדינה, בהשלטת הצדק האלוקי, משפט התורה ומלכות שמים, על מנת להוות מרכז הכח הרוחני והמוסרי בין האומות.
הרב גורן, משנת המדינה, עמ' 83

15 על פי הרב גורן, מה אמור להיות הבסיס המוסרי והמשפטי של המדינה?

ה. סיכום

בפרק זה למדנו על חשיבותה של מדינת ישראל מבחינה תורנית, וראינו שיש מצוות שניתן לקיים רק כשיש מדינה. כמו כן, למדנו שההלכה בדרך כלל אינה מדריכה כיצד לפעול בתחומי המדיניות הציבורית השונים, אולם, התורה אמורה להיות מקור השראה למנהיגי הציבור בבואם לפעול בתחומים חשובים אלה.

